

مشاعره (mo.šā.e.re)، در اصطلاح، نوعی مسابقه از برخواندن شعر است که میان دو نفر یا بیشتر برگزار می‌شود. ترتیب آن چنین است که یک نفر بیتی را از بر می‌خواند و نفر دوم باید بیتی را بخواند که حرف اول آن بیت، حرف آخر بیتی باشد که نفر اول خوانده است. سپس نفر سوم بیتی می‌خواند که مصراع اول آن، با حرف آخر مصراع دوم بیتی که نفر دوم خوانده، آغاز می‌شود. شعرخوانی بدین‌سان ادامه می‌یابد تا مشاعره‌کنندگان از خواندن بیت مورد نظر و اجماعند و از مسابقه بیرون بروند. آن کس که بتواند تا آخر به شعرخوانی ادامه دهد، برنده مشاعره است. در مشاعره هیچ بیتی نباید تکرار شود. مشاعره انواع گوناگونی دارد. مثلاً یکی از انواع مشاعره آن است که شخصی بیتی می‌خواند و شخص دیگر باید با بیتی پاسخ بدهد که کلمه آغازینش کلمه پایانی بیت خوانده شده باشد. گاهی نیز مشاعره علاوه بر آنچه درباره ابتدا و انتهای ابیات گفته شد به موضوع یا کلمه‌ای ملتزم می‌شود؛ مثلاً شخص علاوه بر این که باید بیت را با حرف یا کلمه آخر بیت خوانده شده آغاز کند، باید کلمه یا موضوعی را که در مشاعره ملتزم به تکرار آن است در بیت داشته باشد. نوع دیگر مشاعره این است که دو یا چند نفر شعرهایی از بر بخوانند که معنای آن شعرها، پاسخ به یکدیگر باشد؛ مثلاً نفر اول شعری بخواند و نفر دوم شعری دیگر بخواند که پاسخ شعر اولی باشد و بدین ترتیب، به یکدیگر با شعر پاسخ بدهند. در این شکل از مشاعره افرادی که استعداد بدیهه‌سرایی* دارند، توفیق بیشتری می‌یابند. گونه‌ای دیگر از مشاعره، مبادله شعر میان دو شاعر است؛ که مبادله شعر میان مسعود سعد سلمان با ابوالفوج رونی و رشیدی سمرقندی و مبادله شعر میان ملک‌الشعراى بهار با صادق سرمد و ادیب‌الممالک فراهانی از این قرار است. مشاعره از سرگرمی‌های رایج در میان فارسی‌زبانان درس خوانده و اهل ذوق در ایران و هندوستان و تاجیکستان بوده است و در تاجیکستان، به آن بیت برک می‌گویند. مشاعره تا سال‌های اخیر نیز ادامه داشته است و اکنون نیز در برخی محافل ادبی متداول است.

منابع: دیوان مسعود سعد سلمان، ۷۱۸-۷۳۰؛ دیوان ملک‌الشعراى بهار، ۲۸۸/۱-۲۹۱؛ شاعر آینه‌ها، ۱۱۲؛ فرهنگ بلاغی- ادبی، ۱۰۳۲/۲-۱۰۳۳؛ نوپردازی در نقد شعر و سخن‌سنجی، ۱۷۲؛ واژه‌نامه هنر شاعری، ۲۴۴.

اصیل

مشاکل (mo.šā.ke.l)، در لغت به معنی مانندشونده و در اصطلاح ادبی، یکی از بحر*های عروضی است که از اصل «فاعلاتن مفاعیلن مفاعیلن» و زحاف*های آن به دست می‌آید. مزاحف فاعلاتن در این بحر، مکفوف* و مزاحفات مفاعیلن، مقصور* و محذوف* است. شناخته‌ترین وزن‌های این بحر عبارتند از مشاکل مکفوف مقصور (فاعلاتن مفاعیلن مفاعیلن): «یارغم شده‌ام در شب دی‌جور - ز آن سبب که نشد روز محن دور». مشاکل مسدس محذوف (فاعلاتن مفاعیلن فاعلن): «ای پسر می بیار و باز بریط - مرغ قره بیار و باز بریط». مشاکل مثنی مکفوف مقصور (فاعلاتن مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن): «کار جان ز غم عشقت ای نگار بسامان - هست چون سر زلفین دلریات پریشان».

منابع: زحاف رایج در شعر فارسی، ۱۲۵-۱۲۷؛ عروض حمیدی، ۶۸؛ عروض سیفی و فایه جامی، ۶۳؛ عروض فارسی، ۱۳۷؛ فرهنگ بلاغی- ادبی، ۱۰۳۳/۲؛ فرهنگ عروضی، ۱۱۱؛ واژه‌نامه هنر شاعری، ۲۴۴-۲۴۵.

صفوی

مشاکله (mo.šā.ke.le)، در لغت به معنی هم‌شکل بودن، و در اصطلاح بدیع آن است که گوینده چیزی را به جای چیز دیگر یاد کند، به طوری که معنی دوم و غیر حقیقی را به شکل معنی اول و اصلی بیاورد، مانند این که به شخص برهنه‌ای بگویند: «چه می‌خواهی برایت بپزیم؟» و او جواب دهد: «می‌خواهم پیراهنی برایم بپزید!» که مراد از پیراهن پختن، پیراهن دوختن است. نیز مانند «گفت آن دلبر که خواهم عاشقان را قتل کرد - گفتمش بهر خدا هجران خود را قتل کن!» که منظور شاعر از قتل کردن هجران معشوق، دعوت او به وصال است.

منابع: بدایع الافکار، ۱۰۶؛ روش گفتار، ۴۵۹؛ فرهنگ بلاغی- ادبی، ۱۰۳۳/۲؛ فون بلاغت و صناعات ادبی، ۳۰۲-۳۰۳؛ معالم البلاغه، ۳۴۶.

صدرنیا

مشترک، بحر - مستحدث

مشجر (mo.šaj.jar)، در لغت به معنی منقش به شکل درخت و در اصطلاح بدیع شعری است که بتوان کلمات آن را به شکل یک درخت نوشت؛ چنان‌که آغاز شعر از پایین درخت باشد و کلمات

Musakale (64-70)

علم البديع

دراسة تاريخية وفنية
لأصول البلاغة ومسائل البديع

القسم الثاني

تأليف

الدكتور

بسيوني عبد الفتاح بسيوني

المدرس بجامعة الأزهر

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Kütüphanesi	
Kayıt No. :	8972
Tasnif No. :	812.7 BES-1/1

الطبعة الأولى

١٤٠٨ هـ - ١٩٨٧ م

- ٦٥ -

رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةً طَيِّبَةً رَبُّكُمْ خَفُورٌ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْمَرْمَرِ وَبَدَّلْنَا لَهُمْ بَعْضَ نِعْمَتِنَا بِالْجَنَّةِ ذَوَانِي أَسْكَلِ خَنْطِرٍ وَأَنْزَلْنَا
وَشَيْءٌ مِنْ سِدْرٍ لَقِيلٍ (١) ، فقد سمي البديل السبي . جنتين ، لوقوعه في
صحبة جنتيهن ، وفيه ما فيه من التهكم والسخرية . . . وقوله عز وجل : (الشَّهْرُ
الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا
عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ) (٢) ، والمراد - والله أعلم - : فمن اعتدى
عليكم فجازوه على عدوانه ، : فذكر الجزاء بلفظ الاعتداء لوقوعه في صحبة
اعتدائهم ، وفي هذا تنفير من الاعتداء في الشهر الحرام وتحذير من التمدي
على حرمت الله ، وحث للمؤمنين كي يتصدوا بقوة ردع وشدة زجر لمن
اعتدى ، فجزؤه وعقابه ان يكون جزاء وعقابا على عدوانه بل سيكون ردعا
واعتداء . . . وانظر إلى هذه الفاء في قوله تعالى : : فاعتدوا ، وما تنبى به
من وجوب المبادرة وسرعة الردع . . . وقوله عز وجل : (وَإِذَا خَلَوْا إِلَى
شِيَاظِطِهِمْ قَالُوا إِنَّمَا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ اللَّهُ يَهْتِفُ بِهِمْ) (٣)
فالمراد - والله أعلم - بجازيهم على استهزائهم ، فذكر الجزاء بلفظ الاستهزاء
ليشاكل استهزاء المنافقين وفيه شدة تحذير وقوة ردع وزجر لولا المنافقين
كمن يكفوا عن نفاقهم وينتهوا عن استهزائهم . . . ومن أقوالهم ، قول عمرو
ابن كلثوم :

ألا لا يجملن أحد علينا فنجمل فوق جمل الجاهلينا

فقد ذكر جزاء الجهل ومعاقبة فاعليه بلفظ . . . نجمل ، مشاكلة لجهلهم وفيه
قوة ردع وشدة تحذير لمن تسول له نفسه الاعتداء عليهم . . .

(١) سورة سبأ آية ١٥ ، ١٦ .

(٢) سورة البقرة آية ١٩٤ .

- ٦٤ -

٢ - التورية والاستخدام لكل منهما معنيان أو أكثر من أصل الوضع
اللغوي أو بالتواظؤ أو بالحقيقة والمجاز في الاستخدام ، بينما التوجيه يدل
على معنييه بمونة السياق وقرائن الأحوال .

٣ - التورية يقصد فيها المعنى البعيد المورى عنه ، ويلغى الآخر القريب
المورى به ، والاستخدام يراد فيه المعنيان معا ، أما التوجيه فالمعنيان سواء
في الإرادة وعدم الإرادة والمتكلم هو الذي يوجهه إلى أحد معنييه ، ولذا
سمى توجيها .

•••

المشاكلة

المشاكلة في اللغة : المشابهة والموافقة ، يقال شاكلة أى : شابهه ، وفي اصطلاح
البلاغيين : ذكر المعنى بلفظ غيره أو بلفظ مضاد للفظ الغير أو مناسب له
لوقوعه في صحبته تحقيقا أو تقديرا . . . فن ذكر المعنى بلفظ غيره قوله تعالى :
(وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا) (١) ، فالسبيئة الثانية المراد بها : المجازاة أو
العقاب ، وقد ذكر هذا المعنى : المجازاة أو العقاب ، بلفظ السبيئة لوقوعه
في صحبة السبيئة الأولى ، وفي هذا الأسلوب ما يدعو إلى التنفير من السيئات لأن
الجزاء عليها سيكون شديدا ورادعا ، سيكون سيئات مثلها لاجزاء وعقابا . . .
ومثل ذلك قوله تعالى : (وَإِذَا يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ
يَقُولُكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكُرِينَ) (٢)
فقد سمي جزاء الله وعقابه لهم مكرأ ليشاكل به مكر الكفار زيادة في ترويعهم
ومبالغة في تعنيفهم وإيحاء بأن جزاءهم سيكون شديدا أليما . . . وقوله تعالى :
(أَقْدَرُ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكَرِهِمْ آيَةٌ جَمْتَانِ عَنِ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كَلُوا مِنْ

(٢) سورة الأنفال آية ٢٠

(١) سورة الشورى آية ٤٠

• - المشاكلة

هي ذكر الشيء بلفظ غيره لوقوعه في صحبته ، نحو قول الشاعر .

قالوا اقترح شيئاً نجد لك طبخه قلت اطبخوا لي جبةً وقمصاً

أي خيطوا ، وذكر خياطة الجبة بلفظ الطبخ لوقوعها في صحبة طبخ الطعام . ومنه قوله تعالى : « تعلم ما في نفسي ولا أعلم ما في نفسك » حيث أطلق النفس على ذات الله تعالى ، لوقوعه في صحبة نفسي .

وقد ذكر الزمخشري في تفسيره للآية الكريمة : « إن الله لا يستحي أن يضرب مثلاً ما بعوضةً فما فوقها » (١) أنه يجوز أن يقول الكفرة : أما يستحي رب محمد أن يضرب مثلاً بالذباب والمنكبوت ؟ فجاءت على سبيل المقابلة ، وإطباق الجواب على السؤال ، وهو فن من كلامهم بديع ، وطراز عجيب ، منه قول أبي تمام :

من مبلغ أفاء يعرب كلها أني بنيت الجار قبل المنزل

وشهد رجل عند شريح فقال : إنك لتسبب الشهادة ، فقال الرجل : إنهما لم تجعدني : فقال لله بلادك ، وقبل شهادته . فالذي سوغ بناء الجار ، وتجميد الشهادة هو مراعاة المشاكلة ، ولولا بناء الدار لم يصح بناء الجار ، ولولا سبوتة الشهادة لامتنع تجميدها . والله در أمر التنزيل وإحاطته بفنون البلاغة وشعبها ، لا تكاد تستغرب منها فناً إلا عثرت عليه فيه على أقوم منهاجه ، وأسد مدارجه (٢)

وقال في تفسير الآية الكريمة : « تعلم ما في نفسي ولا أعلم ما في نفسك » (٣) :

المعنى
المشاكلة ،
وقد
في شرح تلا

(١)
(٢)

(١) سورة البقرة ٢٦
(٢) الكشاف ٤٥/١
(٣) سورة المائدة ١١٦

270. 1. -16-

Diğer bir kapı geldi

Tarandı

Muhsin Bey

المخشري

Musakela 2726

الدكتور أحمد محمد الحوني

أستاذ بكلية دارالعلوم - جامعة القاهرة
وعضو مجمع اللغة العربية

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Ansiklopedisi
Yıl : 3213
sayf No. : 922.972
2EM.



الهيئة المصرية العامة للكتاب

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Ansiklopedisi